

מסוף כיתה ב'
ומעלה

02"ד

מערכי שיעור
ודפי עבודה

מאת: א. כהן
מאבחנת דידקטית
ומורת שילוב

054-8424783

קריאה

פילוס

פתיב

חלק ב'

להקניית כללי הכתיבה
דרך חיזוק

העיבוד המורפולוגי

לשיפור הדיוק והשטף
גם בקריאה ללא ניקוד

מבוא

האם חלום של כתיב תקין, יכול להתגשם?

איך אפשר לשפר מצב של כתיב לקוי אצל ילדים? האם בכלל אפשר לעשות זאת? אולי די בכך שנמליץ לילד להרבות בקריאת ספרים והכתיב התקין 'יתקבע' מאליו? האם יש קשר בין תקינות הכתיבה לתקינות בקריאה? האם יש לתקן שגיאות כתיב, או שמא הדבר יגרום לחסימת הערוץ התקשורתי אצל הילד? האם הכול עניין של השקעה ורצון? שאלות אלו ואחרות הובילו אותי לחשיבה מחודשת בנושא הכתיב.

אין ספק שכתיבה תקינה הוא כלי שהאדם נזקק לו במהלך החיים. הכתיבה התקינה מאפשרת תקשורת יעילה בין בני אדם. כתיבה כזו, כוללת בין השאר גם כתיב תקין. אם ה' שם אותנו באתגר הזה, סימן שהוא מצפה שנעשה השתדלות בנושא, מתוך אמונה שיש דרך להגשים את החלום...

מה כולל כתיב תקין?

כתיב תקין נשען על עיבוד שנעשה במוח.

העיבוד המוכר לנו משדה הקריאה, מתחלק לשני תחומים עיקריים: עיבוד שמיעתי ועיבוד חזותי.

העיבוד השמיעתי, מאפשר לנו לכתוב בכתיב תקין בהתאם למה שאנו שומעים. רוצים לכתוב את המילה: שלום, שומעים: ש - וכותבים את האות שמייצגת את הצליל הזה. שומעים לו - וכותבים את האות שמייצגת את זה, וגם את אות הניקוד הנלווית אליה לפי כללי הפונטיקה של העברית. שגיאות שנובעות מהמרה לקויה של צליל-סמל גרפי, מכונות בשם: **שגיאות פונולוגיות**. העיבוד הזה הוא בסיסי, ולכן בניתי את ערכת "**קריאה פלוס כתיב**" העוסקת במיגור שגיאות על רקע פונולוגי **כחלק א'** בסדרה.

העיבוד החזותי, מאפשר לכתוב בכתיב תקין בהתאם למה שאנו רואים. רוצים לכתוב את המילה חטא, ומעלים במוח את הייצוג החזותי שלה. זאת משום שהעיבוד השמיעתי לא מספיק כאן, עלולים להחליף בין ח/כ, ט/ת, א/ה. שגיאות שנובעות מהחלפת הומופונים - אותיות שונות המשמיעות צליל זהה, מכונות בשם: **שגיאות אורתוגרפיות**.

לעיבוד החזותי כמה שלבים: שלב ראשוני, עוד לפני רכישת הגורם האלפא-ביתי, שמכונה: **שלב לוגוגרפי**. בו יכול גם פעוט בן 3 לזהות מילה כציוור. הוא רואה את הסמל של "קוקה קולה" ו"יודע לקרוא" זאת מתוך תפיסה חזותית של מראה חזותי גרידא. בשלב שלאחר רכישת הצופן האלפא-ביתי, קולט הילד אט אט את מבנה המילים תוך קישור לפונמות שמהן הן מורכבות. בעת קריאה הוא עורך בתוכו עיבוד כפול: פונטי ואורתוגרפי. העיבוד האורתוגרפי התקין מאפשר לו לקלוט את המילה כיחידה אחת, על כל מרכיביה. שלב זה מכונה: **שלב אורתוגרפי**.

האם ניתן לעזור לשפר שגיאות כתיב על רקע כשל אורתוגרפי?

לכאורה, על מנת לתת לילד לקלוט את המימד החזותי של המילה על כל מרכיביה, עליו ללמוד "לצלם" את המילה וליצור ייצוג חזותי פנימי המתייחס למילה על כל מרכיביה. מכיוון שבשפה קיימות טריליונים של מילים, ייצור ייצוג חזותי לכל אחת מהן (על כל הטיותיהן), עשוי לקחת שנים. בפרט למי שהעיבוד החזותי שלו אינו מפותח. אם זו הייתה האפשרות היחידה של רכישת הכתיב התקין, מסתבר שהיינו מתייאשים...

אלא שבשפה העברית ישנם כללי דקדוק שחלים על קבוצות של מילים. כאן ניתנת לנו אפשרות ללמד את הילד כלל אחד שיוכל להחיל על הרבה מילים בבת אחת, ולחסוך לעצמו שגיאות רבות.

העיבוד המורפולוגי

ההתייחסות למבנה המילה מבחינה דקדוקית, נעשה בעיבוד שהוא עומד בפני עצמו. אם בעיבוד הפונולוגי מתייחס הילד לצלילים של המילה, בעיבוד המורפולוגי מתייחס הילד להטיות של מילים, תבניות ומשקלים. וכמו שלחיצוק העיבוד הפונולוגי עורכים תרגילים שמיעתיים לפיתוח יכולת אנליזה וסינטזה שמיעתיים, כך לחיצוק העיבוד המורפולוגי ניתן לערוך תרגילי המרה מיחיד לרבים, זכר לנקבה, זמנים, גופים ועוד...

המודעות לכללי הדקדוק, והתרגול בשימוש בהם בכתיבה נותן כר נרחב שמאפשר לנו לתת לילד כלים לצמצם את חוסר הוודאות באשר לכתיב הנכון. שגיאות שהיו יכולות להיחסך על ידי ידיעת כלל דקדוקי נוטים לכוונו בשם: **שגיאות על רקע מורפולוגי**.

ומה הוא עיבוד מורפולוגי?

ישנם כללים דקדוקיים טהורים, כמו: סיומת "תי" בפעלים בעבר גוף מדבר (למדתי, כתבתי וכו'). אך ישנם כללים שאינם מגיעים באופן ישיר משדה הדקדוק, אבל מצבים דקדוקיים מסוימים משפיעים על האופן בו נשמעת המילה, ומכיוון שההשפעה הזו היא קבועה, ניתן לעבד אותם לכדי כלל.

כלל כזה יכול לסייע לתלמידים בבחירת האיות הנכון. לדוגמה: אם שומעים בסוף המילה צליל של אַח, ניתן להבין שזהו פתח גנובה, ולכתוב בצורה המדויקת: רק ח' ללא תוספת. המילה בסיומת ח נותנת מידע גם לגבי כל משפחת

המילים שבה, שכן כלל בסיסי בלשון אומר שכל המילים במשפחה שומרות על כתיב אחיד, ולכן כולן תיכתבנה באות ח'. כך בעזרת כלל מורפולוגי (שמשלב חלק שמיעתי וחלק דקדוקי) ניתן לחסוך שגיאות כתיב בקבוצת מילים גדולה שבה קיימת מילה בסיומת פתח גנובה.

האם יש קשר בין כתיב לקריאה?

כפי שהזכרנו לעיל, השיבושים בכתיב יושבים על קושי בעיבוד מסוים במוח. אותו עיבוד משליך גם על הקריאה. כתוצאה מכך, **המוקדים החלשים אצל הילד גורמים לו לשבש בקריאה ובכתיבה גם יחד.**

ילד בעל לקות פונולוגית - ישבש בקריאה ובכתיבה (ולפעמים אף בדיבור) בהשמטה, הוספה או החלפה של צלילי האותיות או התנועות. ככל שהמילה יותר מורכבת וקשה להיגוי כך ישגה יותר.

ילד בעל לקות מורפולוגית - ישבש בקריאה ובכתיבה (ולפעמים אף בדיבור) בחוסר תשומת לב למבנה הדקדוקי של המילה. שיבושים בתבנית המילה, סיומות, מוספיות תחיליות וכד'. לעיתים קרובות, הקושי המורפולוגי יביא גם לחוסר התאמה מורפולוגית בתחביר המשפט.

ילד בעל לקות אורתוגרפית טהורה - ישבש בקריאה ובכתיבה רק במילים שבהן אין לו כלי עזר פונטיים או מורפולוגיים. למשל בהחלפה בין המילים - אף / עף, השמטת א' שותקת וכד'.

בערכות ההוראה של **"קריאה פלוס כתיב"** מוצעת העבודה על הגורם המכשיל משני צידי המטבע - הן בהשלכה שלו על הקריאה, והן בהקשר לכתיבה. ב"קריאה פלוס כתיב" חלק א' - עובדים על העיבוד הפונולוגי, וב"קריאה פלוס כתיב" חלק ב' - עובדים על העיבוד המורפולוגי, והמורפופונולוגי. בחלק ג' - בעז"ה ניתן כלים חיצוניים שיוכלו לעזור באופן "מלאכותי" לכתיב על בסיס אורתוגרפי, למילים שאין להן כלי עזר פונולוגיים או מורפולוגיים.

בערכה זו, **"קריאה פלוס כתיב" חלק ב'**, ניקח להדגמה את נושא מילות היחס להטיותיהן. כאשר ילד מודע לעובדה כי למילות היחס סיומות קבועות בדומה לסיומות כינויי השייכות, הוא מתרגל להשתמש בצורת הכתיב הזו בכתיבתו, ובמקביל קולט את הסיומת כיחידה הנוספת על המילה היסודית ובעקבות כך משפר את הדיוק והשטף בקריאה. למשל: מחברותיו = מחברותיו. גם מבחינת המשמעות תורמת המודעות הזו ומסייעת בהבנת הנקרא.

•

למינוח "הילד מתקשה בכתיבה", יש משמעויות רבות. גם כשאומרים "לילד יש שגיאות כתיב", לא ברור מה הסוג והמאפיין. לשם שיפור הכתיב יכולים לנקוט בשתי דרכים: או ללמד לפי סדר קבוע, "תוכנית לימודים" לכלל התלמידים, או להימנע מהקניית כללים, בתקווה ש"זה יעבור". ב"קריאה פלוס כתיב" אנחנו מציעים דרך אחרת, בעזרת **מילות הבוחן ודפי המעקב** אפשר לתכנן כך שתכנית הלימוד מותאמת בדיוק לצרכי הילד. דבר זה מתאפשר בעיקר בעבודה יחידנית או בקבוצות קטנות שנמצא ביניהן קושי משותף. על מנת לבחון האם התלמיד שלפנינו מוכן ומתאים לעבודה בערכת "קריאה פלוס כתיב" חלק ב', נערוך את **בחנית ההתאמה**.

בחנית ההתאמה של הערכה למצב התלמיד. דרך מבדק המופיע בעמוד 2, יכולה המורה לבחון את ההתאמה:

- אם שגה רבות, והגיע לציון נמוך מ: 85% - יש לעבוד עימו בערכת "קריאה פלוס כתיב" חלק א'.
- אם הגיע לציון גבוה מ: 85% - אפשר להתחיל לעבוד עימו בערכת "קריאה פלוס כתיב" חלק ב'.

*בערכת הלימוד "קריאה פלוס כתיב" א' נושאים בסיסיים בכתיב, בעיקר אלו הנשענים על העיבוד הפונולוגי: המרה פונמית-גרפית כולל עיצוב תקין של האותיות ושימוש בסופיות, עיבוד פונולוגי, כולל הדגשת האותיות השוואיות, סיומת ה"א במילים המסתיימות בתנועה, העתקה נבונה תוך שמירה על רווחים בין מילים, אותיות הניקוד יו"ד לחיריק, ו"ו לחולם ולשורוק, כולל העתקת משפטים מכתב מנוקד לכתב לא מנוקד - בכתיב מלא. מודעות להומופונים, הכרת הפעלים הסבילים ועוד.

דרך הפעולה והציון במבדק ההתאמה:

יש לומר לתלמיד כי בוודאי הוא יודע דברים רבים בקריאה ובכתיבה. יש כאן דף עבודה שדרכו נוכל לראות את הדברים שהוא כבר יודע, ואם יצליח ויקבל מעל ל-85% יוכל להתקדם וללמוד דברים חדשים.

עבודה 1 - על כל שגיאה שבה הילד התעלם מאותיות הניקוד או י' ו' כפולות שאינן אותיות ניקוד - יש להוריד 1%.

עבודה 2 - המילים: אֵל-אֵל, אֶת-אֶת, או תשובה הגיונית אחרת. תלמיד שלא מצא מילים בעצמו, אפשר לגלות לו את המילה, ועליו רק לנקד אותה בשתי אפשרויות. אם הצליח בכך: להוריד 1%, אם לא הצליח גם בכך, להוריד 2%.

עבודה 3 - על העתקה שאינה "מילה, מילה" יש בה שגיאות, או שלא שומר על רווח - להוריד 1%.

עבודה 4 - להקריא את המשפטים הבאים: 1. גוזל מוצץ מים מן הכנף. 2. גוזלים טובים אומרים תודה. ולבחון את הדיוק בג-ז, אותיות סופיות, ה"א בסוף מילה ואותיות ניקוד. על כל שגיאה כזו יש להוריד 1%.

עבודה 5 - על כל חוסר ידיעה של אותיות הזהות בצליל יש להוריד 1%.

תוכן עניינים

הנושא הכללי	מטרות משניות	העמודים
מבדק כללי להתאמה	בדיקה קצרה של מצב התלמיד והצורך שלו בשיפור בקריאה ובכתיבה מול מה שערכת "קריאה פלוס כתיב" חלק ב' מציעה.	1-2
פרק א' שורשים ומשפחות מילים	מודעות להיעזרות בזיכרון החזותי לכתיב נכון של מילים מוכרות היעזרות במילים מוצגות הדומות לנדרש (מקפל לפי קיפול). הכרת השורש ומשפחת מילים ככלי לכתיב דומה בכל המשפחה יישום: כל כלל שיילמד בהמשך יביא לרכישת הכתיב במילים רבות	הנחיה: 3 מעקב א': 4 הקניה ותרגול: 5-12
פרק ב' כללים של "רוב" א/ה/ע	עדיפות האות ה"א בשפה והיכרות עם מגוון מצבים שהיא מופיעה בהם: תבניות שמות עצם מופשטים, תחילית בפעלים בעבר ובציווי, ה"א הידיעה (2 רמות), שורש ה.י.ה בעבר ובעתיד.	הנחיה: 13 מעקב ב': 14 הקניה ותרגול: 16-22
המשך ט/ת ס/ש	עדיפות האות ת' בשפה והיכרות עם מגוון מצבים שהיא מופיעה בהם: בשמות עצם (גם כמוספית), ת' בסמיכות, מוספית בפעלים. עדיפות האות ס' בשפה, היכרות ותרגול במילים שונות	מעקב ג': 23 הקניה ותרגול: 24-31
פרק ג' כללים לפי המיקום: תחילת מילה אמצע מילה סוף מילה	תחילת מילה: ו' ולא ב', ח' ולא כ' במילים ומשפחותיהן (כולל ו' החיבור). אמצע מילה: פ' / ק' - לפי איתור כ' רפויה במשפחת המילים ב' / ו' - לפי איתור ב' דגושה במשפחת המילים ח' / כ' - לפי איתור פ' דגושה במשפחת המילים סוף מילה: סיומת ק' ולא פ', ט' / ת', פתח גנובה, סיומת _אי	הנחיה: 32 תחילת מילה: 33-36 אמצע: 37-39 סוף: 40-46
פרק ד' כללים של רצף צלילים רצפים של אותיות רצפים של תנועות רצפים בשם הפועל	רצף אותיות: רצף צ"ט + תחיליות בבניין התפעל (הצטלם, אָצטלם, יצטלם), רצף ק"צ, רצף ת"ק. רצף תנועות: רצף התנועות בתבניות ו- ו- רצפים בשם הפועל: לָע / לָא בתחילת שם הפועל, סיומת שם הפועל בלה"פ א / ע	הנחיה: 47 מעקב ד': 48 אותיות: 49-53 תנועות: 54,55 שה"פ: 56-59
פרק ה' כללים של הטיית שמות גוף כינויי שייכות מילות יחס	שמות גוף, נטיות "של" בתבנית שמות הגוף כינויי שייכות ביחיד, כינויי שייכות ברבים, חזרה מילות יחס: היכרות, הטיית מילות היחס שניטות על דרך היחיד הטיית מילות היחס שניטות על דרך הרבים	הנחיה: 60 מעקב: 61 גוף: 62-65 שייכות: 66-73 יחס: 74-92

סדר הנושאים בחוברת נבנה בדרוג הגיוני. על כן, **אין לשנות את הסדר** במהלך הלימוד. אלא לבחון נושא ראשון, לבדוק: אם היה תקין - לעבור לנושא הבא, אם נמצאו שיבושים: לעבוד עליו בדפי העבודה ואח"כ להתקדם, וכך הלאה.

אפשר להשתמש בערכה זו **החל מסוף כיתה ב'**. יש להתאים את הניסוח ואופן העברת החומר לגיל התלמיד ולרמה שלו. לעתים מצאנו לנכון להביא נושא אחד בשתי רמות, על מנת לאפשר עבודה עם טווח גילאים ובשלבי למידה שונים.

יש להכין לתלמיד קלסר מחולק ל-4 מחיצות:

- מילות בוחן - שיכתוב בפתחת כל נושא לבחינת הצורך בעבודה עליו.
- כללי הכתיב שיכתוב לאחר כל נושא שנלמד (ניסוח הכללים כתוב בדפי ההנחיה בערכה זו).
- דפי העבודה שיצולמו עבורו מתוך ערכה זו בהתאם לצורך.
- דפי הרחבה - לכתיבת משפחות מילים למילים שהשלים בדפי העבודה (כאשר מופיע סמל בראש הדף).

למורה: פנקס מעקב לתוצאות מבדק ההתאמה, התרשמות מן הקריאה בדף המעקב, ציון נקודות הזקוקות לשיפור בהתאם לתוצאות מילות הבוחן ומספרי העמודים שיש לצלם עבור התלמיד לפי ההנחיות שלאחריהן.